

A normalización lingüística na sanidade: a estratexia «modelo Burela»

BERNARDO PENABADE

Área de Innovación Educativa do IES Perdouro

Durante o curso académico 2004-05, o Equipo de Dinamización Lingüística do IES Perdouro de Burela elaborou un proxecto de normalización lingüística que incluía unha serie de actividades encamiñadas a consolidar, e mesmo ampliar se for posible, os obxectivos que a normativa legal sinala. Tras seren aprobadas polo Claustro e mais polo Consello Escolar, estas medidas foron incluídas tamén no proxecto educativo do centro.

En consonancia co citado proxecto, en novembro de 2006 presentouse ao Consello Escolar un proxecto de innovación lingüística que respondía á convocatoria conxunta da Dirección Xeral de Ordenación e Innovación Educativa e da Secretaría Xeral de Política Lingüística para os centros que no curso académico 2006-2007 puxesen en marcha programas de innovación coa finalidade de fomentaren o uso do galego, axudaren a mellorar a calidade dos rexistros lingüísticos e potenciaren a valoración social da lingua galega. Logo de realizar e avaliar positivamente aquel primeiro proxecto, en xuño de 2007 o equipo directivo do centro solicitou do Seminario de Lingua e Literatura Galegas a dispoñibilidade para continuar os traballos xa realizados.

Tras conseguir durante catro anos consecutivos o Premio de Innovación Educativa, en sesión celebrada o día 29 de xuño de 2010, o Claustro aprobou por unanimidade unha proposta de actualización para o curso académico 2010-2011 e, posteriormente, a Xunta de Galicia concedeuulle por quinta vez un novo premio de innovación.

En resumo, o Proxecto de Innovación do Instituto Perdouro é unha intervención educativa dirixida a propiciar un cambio na valoración social da lingua galega, de xeito

que a mellora desta valoración no contorno académico supoña tamén un reforzo para a expresión formal –oral e escrita– do conxunto do alumnado do centro educativo. Despois de seis anos continuados de intervención educativa, no presente xa é notorio que o panorama sociolingüístico da vila de Burela se atopa en proceso de **transformación planificada**, moi especialmente desde que o proxecto de socialización elaborado polo IES Perdouro tivo continuidade no denominado «Modelo Burela de Planificación Lingüística», aprobado por unanimidade das forzas políticas locais (2008) e que está ofrecendo resultados moi alentadores tanto na localidade como na súa área de influencia comarcal.

Fomento da normalización da lingua galega na área sanitaria

Redacción do proxecto

No contexto que vimos de describir enmárcase a iniciativa de normalización lingüística dirixida ás persoas que traballan na sanidade na comarca da Mariña. Este sector é a cerna do proxecto de innovación elaborado para o curso académico 2010-2011, sen que iso supoña descoidar a atención ás áreas en que o proceso xa se iniciou nos anos anteriores: o panorama musical; a produción audiovisual; a integración de neofalantes; os clubs deportivos; os medios de comunicación; as actividades de carácter relixioso (litúrxicas e paralitúrxicas); o comercio e a industria; e a coordinación cos centros de ensino, entidades sociais e particulares que se dispoñen a aplicar a metodoloxía do *Modelo Burela* noutras localidades.

Seguindo o sistema de traballo de anos anteriores, nas últimas semanas de xuño de 2010 realizamos as últimas actividades e a avaliación de resultados das actividades programadas para o curso académico 2010-2011. Aproveitando os novos coñecementos, durante unhas tres semanas preparamos a programación do curso seguinte (neste caso o 2010-2011). Dado que desde 2006 dispoñemos dun arquivo de protagonistas da normalización lingüística na localidade –arquivo que recolle informacións biográficas e profesionais–, solicitamos a colaboración dunha persoa a quen xa lle outorgáramos, en xuño de 2007, unha distinción pola súa contribución á revitalización do uso da lingua galega tanto no ámbito educativo (desde a ANPA) como no sanitario. Coa axuda desta persoa, Adelina Fernández García –responsábel de facturación do Hospital da Costa–, elaboramos un anteproxecto de programa, que despois ultimamos coa colaboración de Cándida Pico Fernández, traballadora da Área de Recursos Humanos da mesma institución e de Victoria García Leiras, coordinadora da Área de Enfermaría do punto de atención continuada local.

Aínda que non posuíamos cifras absolutas que nos permitisen un estudo exhaustivo dos niveis de uso de cada unha das linguas oficiais nos **servizos da sanidade pública** en Burela, si dispuñamos da información facilitada por estas tres persoas que coñecen o sector desde dentro durante os últimos vinte anos. A panorámica xeral, extrapolada a partir do informe que nos achegou Victoria García Leiras referíndose ao centro de saúde, presenta os seguintes trazos:

- Na **área administrativa** do Centro de Saúde de Burela está normalizado o emprego do galego: úsase a nosa lingua de xeito habitual na **fala**, cos usuarios e entre os compañeiros e compañeiras. Na **escrita** hai quen o emprega habitualmente e quen o utiliza de xeito esporádico.
- Na **área de enfermaría** úsase de xeito maioritario o galego, na **fala e na escrita**, salvo coas persoas foráneas se estas son castelanfalantes.
- Na **área de medicina** úsase de xeito minoritario a lingua galega na **fala** e case nunca na **escrita**.

Con todo, co apoio de cinco dos compañeiros da Área de Innovación do IES Perdouro (Begoña Rodríguez, Fausto López, Gerardo Novo, José Luís Fernández e Ana Vázquez) realizamos un diagnóstico propio coa información facilitada por profesionais da área sanitaria como resposta a un cuestionario presentado no transcurso de diferentes entrevistas persoais. En total as fontes de información foron nove: tres do centro de saúde (medicina, enfermaría e administración) e seis do Hospital da Costa (medicina, administración, mantemento e áreas sindicais da CIG, de CC OO e UGT).

A información recollida estaba en total consonancia co panorama sociolingüístico que presentan outros sectores sociais xa estudados en anos anteriores. Na comunicación oral o galego é a lingua de uso habitual entre os sectores da administración e a enfermaría, mais ten un uso minoritario entre os profesionais da medicina. No referente á comunicación escrita os obstáculos son maiores: o elenco de posibilidades abarca desde o uso máis ou menos frecuente na área de enfermaría, pasando pola utilización esporádica na administración para baixar a un nivel mínimo na área de medicina, onde non se utiliza «case nunca». Como agravante, observamos que no Hospital da Costa a situación é aínda máis precaria.

No momento de redactar o proxecto, sabíamos que entre o persoal médico da área sanitaria de Burela usan o galego como lingua normal unicamente dous profesionais: un no centro de saúde (Dr. Carlos Fraga) e outro no Hospital da Costa (Dr. Iago Villamil). No conxunto dos sectores tiñamos referencias dunhas 40 persoas (o número de empregos supera os 600) «receptivas» ou «sensibilizadas» para colaboraren no

proceso de extensión da lingua neste campo de traballo de tanta relevancia social. Non se trataba de persoas que usasen frecuentemente o galego, mais que si tiñan boa disposición para que se incrementase a súa funcionalidade.

Desenvolvemento do proceso

Para o mes de setembro e as primeiras semanas de outubro programamos actividades de divulgación do proxecto entre o novo persoal docente chegado ao Instituto Perdouro e a outros centros de ensino de Burela ou da comarca da Mariña. No capítulo de formación, prevemos **sete sesións** que habían ter lugar, preferentemente, os luns entre as 17.40 e as 18.40 horas, mais con posíbeis variacións en función da dispoñibilidade dos axentes sociais alleos ao centro.

Nese mesmo período, en colaboración coa dirección do centro, localizamos en cada un dos grupos de ESO, bacharelato e ciclos formativos o alumnado procedente de familias vinculadas laboralmente ao sector sanitario. Tentamos, así, procurar a colaboración tanto do alumnado como das familias na fase de traballo de campo destinada á recompilación de documentos con que realizar unha exposición pública.

No mes de outubro, unha vez coñecida a concesión do Premio de Innovación Educativa por parte da Xunta de Galicia, entrevistámonos coa dirección do Hospital da Costa para presentarlle copia do proxecto e solicitar a súa colaboración para o seu desenvolvemento.

Para o período comprendido entre novembro e xaneiro, programamos unha nova campaña de recollida de documentación –e información explicativa– dos novos usos lingüísticos, centrándonos na sanidade (medicina, matronas, enfermaría, celadores, administración, limpeza, mantemento, cociña), sen esquecer outros sectores (comercio, relixión, deporte, música...). Pensamos nunha implicación de tres colectivos –alumnado, profesorado e familias– para participaren na recollida e estudo de materiais de temática sanitaria escritos en galego (memorias, informes, diagnósticos, rotulación, actas de xunta de persoal, actas sindicais...), e para entraren en contacto, quer co persoal sanitario dos centros de saúde e do Hospital da Costa, quer coas persoas usuarias da infraestrutura sanitaria.

Como medidas de divulgación e reflexión, nunha fase intermedia, temos previsto o proceso de catalogación e selección de materiais, o deseño de paneis (con imaxes e textos didácticos) e, finalmente, a montaxe dunha exposición. Para a inauguración

desta, o que faremos no curso do III Encontro Letra Viva, contamos coa participación dos integrantes da Comisión Municipal de Planificación Lingüística e coa proxección dun audiovisual que recolla as impresións de protagonistas e colaboradores. Como estímulo para a reflexión sobre os materiais recollidos e expostos, realizaremos unha palestra sobre o panorama sociolingüístico na área sanitaria de Burela e unha mesa redonda en que representantes das forzas sindicais da área sanitaria mostrarán as súas particulares perspectivas de futuro do uso da lingua galega.

Como medida de cohesión social, de relación entre sectores, realizaremos no final do curso académico unha nova sesión de análise de resultados das actividades de dinamización lingüística. Ademais da representación de persoas relevantes da área sanitaria, contaremos coa presenza dos grupos de traballo da área de innovación así como do Concello de Burela.

Por último, o equipo docente realizará na última semana de xuño unha sesión de avaliación xeral do proceso, análise que servirá de punto de partida para a redacción do proxecto de actuación para o curso 2011-2012.

Conclusión

No momento en que elaboramos o texto deste relatorio (febreiro de 2011), o proceso de dinamización na localidade de Burela está aínda en pleno desenvolvemento. Con todo, á vista das actividades realizadas, xa podemos recoller conclusións satisfactorias. Coñecemos diversas iniciativas normalizadoras, démosllelas a coñecer aos profesionais do sector e á opinión pública, puxemos en común os seus protagonistas –que en moitos casos non se (re)coñecían como copartícipes do proceso de normalización da lingua–, e facilitamos modelos textuais para novas e novos profesionais que se incorporen ao exercicio dunha sanidade máis humanizada.

ANEXOS

Opinión de Adelina Fernández (Hospital da Costa)

Ceguei ao Hospital da Costa o 2 de abril de 1990, ou sexa, hai máis de vinte anos. O servizo en que comecei a traballar –e aqueles servizos con que eu tiña contacto– non empregaban o galego na escrita. Si que se falaba entre os compañeiros, mais á hora de escribir nun folio ou nas máquinas de escribir que había daquela, o galego non se empregaba.

Eu sempre fun galegofalante. A pesar de que non me criei aquí en Galicia, meus pais sempre fixeron todo o posible para que a nosa lingua non se perdesse dentro do fogar e, de feito, as conversas familiares facíamolas en galego. Así, cando volví para Galicia, non me resultou estraño expresarme en galego e levaba constantemente comigo a teima de que debía mellorar o uso que del facía. Ademais, quería proxectalo no meu traballo.

Un directivo do Hospital –que non era galegofalante, pois nin sequera era galego, mais que tiña un especial interese polo uso do galego na sanidade–, en concreto o director de Xestión, Alfonso Bueno Gallardo, sabedor da miña teima por utilizar o galego, propuxo, se eu quería, facer a tradución ao galego de todos os impresos, sempre cumprindo coa Lei de procedemento administrativo: dentro de Galicia poderíanse empregar os impresos en galego e, se o usuario pedía que se fixese noutro idioma, así se faría (eu era bastante reticente a empregar outra lingua que non fose o galego, se se trataba de alguén de aquí de Galicia e case sempre saía coa miña; cando era de fóra, había que usar o castelán). Este directivo colaborou moitísimo na implantación do galego dentro da administración do hospital.

Á parte diso, el tamén se interesou por poñer os rótulos dos nomes das consultas, dos nomes das distintas zonas do Hospital... en galego. E así o fixo. Todo o que se ve hoxe no Hospital da Costa con rotulación en galego parte daquela época.

Tamén hai que lembrarse doutra iniciativa interesante para a entrada do galego no noso hospital. O que daquela era e hoxe segue a ser xefe de cociña, Pedro López Beade, chegou un día falar comigo e díxome: «Oíches, tiña interese en que os menús que se pasan aos enfermos aquí no hospital se puxesen en galego. Se me botases unha man, podíamos facelo entre os dous». Eu díxenlle que non había ningún problema. Tentaría solucionarlle as dúbidas que lle fosen xurdindo. Así o fixen e hoxe en día os menús do Hospital da Costa están en galego froito da iniciativa de Pedro López Beade.

Opinión de María do Carme Martínez Lamas (enfermeira da Área de Medicina Interna, Hospital da Costa)

Falta de formación específica en galego nas Escolas de Enfermaría

Entre o instituto e a universidade o contraste foi total. Eu estudei aquí tanto o ensino primario como o secundario. A maior parte do profesorado explicaba en galego, os que non o facían eran minoría. Nós, galegofalantes (o habitual en Burela) tamén fomos formados en galego escrito. Deste xeito resultábanos fácil expresarnos tamén en galego nos exames e no resto das actividades académicas.

Eu cheguei á facultade e atopeime con que a práctica totalidade das materias eran ensinadas en castelán, salvo Estatística (desta materia ocupábase un profesor da Facultade de Medicina). Recibimos todos os termos específicos da nosa área formativa en castelán. Esa foi a razón pola que pasei de redactar todos os exames en galego a facelo unicamente en castelán. Por outra parte, ese tipo de didáctica influenciounos moi intensamente. Hoxe, sigo a falar en galego, mais os instrumentais noméooos en castelán porque así os coñecín e os aprendín. Carecemos de formación específica en galego.

Teño falado con colegas que estudan noutras facultades de enfermaría de Galicia e temos a impresión de que contan con algo máis de formación en galego. A idea xeral é que na Universidade de Santiago existe maior oferta formativa en galego. Cando faciamos a carreira, moitos compañeiros e compañeiras nosos comentaban que tiñan clases en galego. Un exemplo témolo naqueles que estudaban medicina.

Programa Gacela

O Programa Gacela é o noso instrumento básico de traballo en enfermaría, sobre todo para a comunicación entre profesionais. É un programa en que a matriz por defecto está feita en castelán, mais ten varios espazos para cubrir e nestes podemos expresarnos en galego. Tamén podemos facelo nos cadros abertos en que anotamos día a día a evolución dos doentes. O mesmo acontece nos informes (por exemplo os informes de alta), nos que a linguaxe formulística preestablecida no programa informático tamén está orixinariamente en castelán. Esa é a comunicación que a persoa doente leva do hospital para o centro de saúde.

O Programa Gacela está centralizado. Iso significa que o que se cobre en Burela pode ser visto en Santiago.

A comunicación oral facémola frecuentemente en galego. Aínda que é unha comarca multicultural e multirracial, existe unha boa integración en galego. Os profesionais esfórzanse por aprendelo e úsano non como imposición, senón porque lles gusta. A comunicación coas persoas doentes faise basicamente en galego –enténdenme/enténdoo; se non me entenden, cambio—. Co resto dos profesionais, falo en galego e vexo que me entenden. Na escrita tamén me expreso en galego, mais o resto das miñas compañeiras non sempre fan así e dan dúas razóns para non facelo: unha é polo déficit formativo (a carencia de léxico especializado); a outra é a falta de confianza na formación en lingua galega (poden falalo, mais teñen a idea de que cometen moitos erros na escrita).

Experiencia docente

Exercín a docencia como profesora substituta en varios módulos da rama sanitaria. Estiven en toda Galicia; en varias cidades e vilas (Burela, Vilagarcía, Cee). No IES Monte Castelo de Burela, onde tamén estiven, notei que o alumnado era máis galegofalante que noutras localidades. En todos os casos exercín a docencia en galego tanto na expresión escrita como na oral e non tiveron absolutamente ningún problema.

Opinión do doutor Iago Villamil (Hospital da Costa)

Aínda que nacín en Madrid, a miña familia é da Mariña, concretamente de Vilanova de Lourenzá, preto de onde traballo agora, no Hospital da Costa en Burela. Eu sempre tiveron moita vinculación coa zona, de feito nas vacacións e no tempo en que tiña posibilidade de escapar da universidade volvía por aquí.

A miña formación –desde o ensino básico e o bacharelato– fíxose en castelán, porque estudei en Madrid. Despois, cando rematei a carreira (tamén en Madrid), volví a Galicia, para especializarme en medicina interna en Santiago. Desde aquela vivo regularmente en Galicia, primeiro en varios sitios e desde 2008 na Mariña no hospital xa mencionado.

Aínda que comecei a exercer en Burela no ano 2008, a miña relación co Hospital da Costa é anterior. Durante a carreira, mentres estudaba en Madrid, nos veráns e noutros períodos estivais viña a Galicia e realizaba prácticas voluntarias no Hospital da Costa. Daquela, no ano 90, sorprendeume que a relación dos médicos cos doentes se fíxese en castelán (séguese facendo maioritariamente en castelán, aínda que os doentes se expresan maioritariamente en galego). Como as prácticas non eran curriculares, poucos

as faciamos, mais notei que, dos poucos que estabamos, case ningún falaba galego; non había quen o falase no ámbito médico.

Agora que as prácticas están regulamentadas –a universidade introduciunas no currículo, de modo que son obrigatorias e están recoñecidas con créditos– noto que os estudantes falan moito máis en galego do que se falaba antes. É certo que moitos son da Mariña e que na Mariña se fala moito galego (escollen a Mariña porque son de aquí e para teren máis cerca o lugar de prácticas). Son galegofalantes, sobre todo na fala.

Na fala nunca hai problemas. Moitos dos médicos fan algún esforzo –coido que cada vez máis– en comunicarse cos doentes en galego. Na escrita, porén, é moi difícil encontrar informes. Eu tento facer sempre os informes en galego. Nunca tiven impedimentos, nunca foron obxecto de referencias negativas, mais si atrancos, miradas de lado como quen «por que o informe en galego?», «eu non o entendo», e tamén bromas.

A partir de aí decidín traducir todos os informes. Non podo ao 100%, mais todos os que podo fágoos en galego e en castelán. Se non teño tempo –porque é un traballo particular–, déixoos en castelán. O informe, sendo como é algo que debería pertencer ao doente, ten connotacións para uso profesional e non quero que exista certa predeterminación negativa para quen dá unha información en galego, que á súa vez vai ser vista por outro compañeiro ou compañeira que pode sentirse «incomodado» por ter que o ler en galego.

Coñezo o Modelo Burela. Oíra falar del e hai pouco tiven a oportunidade de ver o documental. Realmente paréceme moi interesante a idea de poñer en valor o uso habitual da lingua no ámbito culto profesional ou técnico.